

Müşkil Ayetler Bağlamında Zekeriya-Yahya Kıssası

Muhammed İsa Yüksek

Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tefsir Ana bilim dalı Araştırma Görevlisi
muhammedisa1@hotmail.com

Öz

Kur'an kıssalarından biri olan Zekeriya-Yahya kıssası Âli İmran suresi 3/37-42, Meryem suresi 19/1-11 ve Enbiya suresi 21/89-90. ayetlerde geçmektedir. Hz. Zekeriya'nın kendisine bir veli/çocuk vermesi için Rabbine yakarışının anlatıldığı bu kıssanın makbul bir duada gözetilmesi gereken hususlara ve duanın adabına dair önemli mesajlar içerdiği görülmektedir. Bu çalışmada Zekeriya-Yahya kıssasına hâkim olan ana temalar tespit edilecek ve kıssada işkâle sebep olup müfessirlerin tartıştıkları sorulara/sorunlara cevaplar aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zekeriya, Yahya, kıssa, işkâl, çocuk.

The Zakariyah-Yahya Story in the Context of Inconsistent Verses

The story of Zakariyah-Yahya, which is one of the fables of Quran, is passed in the Surah Ali Imran (3/37-42), in the Surah Maryam (19/1-11) and in the Surah Al-Anbiya. It's explained the appeal of Zakariyah to his god for endowing him with a child in that story. This fable has consisted of significant messages about the procedure of prayer and the points that has been observed. In this article, we will try to fix the main themes, which are dominant the story, and to find answers for problems, that interpreters has discussed in this fable.

Keywords: Zakariyah, Yahya, story, isqal, child.

Atıf

Muhammed İsa Yüksek, Müşkil Ayetler Bağlamında Zekeriya-Yahya Kıssası, Marife, Yaz 2015, 15/1, ss. 67-86.

Giriş

Zekeriya-Yahya kıssası, Kur'an-ı Kerim'in en canlı anlatıma sahip kıssalarından birini oluşturur. Bu kıssa Âli İmran suresi 3/37-42, Meryem suresi 19/1-11 ve Enbiya suresi 21/89-90. ayetlerde geçmektedir. Ayetler yüzeysel olarak okunduğunda kıssanın Zekeriya peygamberin şahsında kul ile Allah arasında özel bir iletişim anı olarak duaya, duanın keyfiyetine, yaratmaya ve harikulâde olayların kudret-i ilahi ile ilişkisine dair önemli mesajlar içerdiği anlaşılır.

Zekeriya-Yahya kıssası bu üç surede Kur'an'da geçen kıssaların anlatım özellikleri doğrultusunda farklı kalıp ve ifadelerle yer almaktadır. Bu üç sure içerisinde Meryem suresi, Zekeriya-Yahya kıssasına dair en çok ayrıntının zikredildiği suredir. Sureye Allah'ın kulu Zekeriya'ya, -duasını kabul etmekle bahşettiği- rahmetin hatırlatılması ile başlanılmakta, akabinde Zekeriya peygamberin Rabbine yakarışı ve Yahya ile müjdelenmesini içeren canlı sahneler sunulmaktadır. Bu sebeple konu işlenirken Meryem suresini merkeze almak isabetli olacaktır.¹

Zekeriya-Yahya kıssasının klasik literatürde de Meryem Suresinin hemen başında yer alan ilgili ayetler çerçevesinde detaylı olarak işlendiği görülür. Âli İmran Suresinin kıssa ile ilgili ayetlerinin tefsiri esnasında ise daha çok Meryem-Zekeriya kıssası ele alınır ve Hz. Zekeriya'nın duası öncesinde yaşananlar hakkında bilgi verilir. Yine bu kaynaklardan dirayet tefsirlerinin Meryem Suresindeki mezkûr ayetler, rivayet tefsirlerinin ise Âli İmran suresindeki kıssa ile ilgili ayetler üzerinde daha çok durduğu görülür.

Bir peygamberin Rabbine yakarışını anlatan bu kıssada duanın keyfiyetine ve kabulüne dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Bununla birlikte Zekeriya-Yahya kıssası, Kur'an kıssalarının vakıya uygunluğu, kıssada geçen bilgilerin anlaşılabilirliği ve ayetlerin anlamları noktasındaki işkâlleri çözmek açısından -salt haber-kıssa olmanın ötesinde- ayrı bir araştırmayı hak etmektedir.

¹ Zekeriya-Yahya kıssasının yanında Meryem-İsa, İbrahim, Musa-Harun, İsmail, İdris kıssası gibi kıssalarında zikredildiği Meryem suresi Mekke'de bir suredir ve ayetlerinin kısa olması, içerisinde peygamber kıssalarının geçmesi, ﴿ك﴾ edatının bulunması, secde ayetinin yer alması gibi Mekke döneminde inen surelerin tipik özelliklerini taşımaktadır. (Bk. Mennau'l-Kattan, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'an*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1998, s. 57-58; Gökür, Bilal, *Meryem Suresi Tefsiri Metin ve Yorum İncelemesi*, Fecr Yay. Ankara 2009, s. 38.) Bu özelliklerden birisi de sureye ve kıssaya heca harflerinden müteşekkil haruf-u mukataa (كَيْعَصْ) ile giriş yapılmasıdır. Haruf-u mukataanın kullanımı ve delalet ettiği mana konusu bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. (Meryem suresinin birinci ayeti olan كَيْعَصْ lafzının manaları ile ilgili rivayetler için bk. Maverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-uyun*, racaahu es-Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdürrahim, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007, III, 352-354; Begavi, Ebü Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Tefsirü'l-Begavi*, thk. Hâlid Abdurrahman Ak, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1992, III, 188; Suyuti, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *ed-Dürri'l-mensûrfi't-tefsir bi'l-me'sur*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, IV, 465-466.) Bununla birlikte, manası bilinmeyen ve heca harflerinin yan yana gelmesi ile oluşan bu formun eda ve dizgideki eşsiz üslubu ile zihinleri beklenmedik bir şekilde kendisine yönlendirdiğini belirtmek gerekir. Artık bu zihinler Hz. Zekeriya'nın şahsında bütün âlemi kaplayan rahmet-i ilahiye müşahade etmeye hazırdır. Surenin hemen başında Zekeriya'ya a.s. rahmetinin hatırlatılması zorlu vahiy sürecinde ümitsizliğe kapılan nice gönüllere su serpmekte ve kıyamete kadar Rabbine yakarış ondan isteyecek herkesin ümitlerini yeşertmektedir.

Biz, bu çalışmada bahsettiğimiz amaca binaen özellikle klasik literatürde Zekeriya-Yahya kıssası çerçevesinde tartışma konusu yapılan ve anlamlandırma zorluğu çekilen hususları ele almak suretiyle kıssayı işlemeye çalıştık. Bu bağlamda, Hz. Zekeriya'nın, ilerlemiş yaşına rağmen Allah'tan çocuk istemesinin sebebi, duası kabul edildiğinde yaşadığı şaşkınlık ve veladete bir alamet istemesi gibi içerisinde açıklanması gereken birçok hususu barındıran meselelerin anlamlandırılmasına katkı sunmayı hedefledik.

1. Hz. Zekeriya'nın Duası Öncesinde Yaşananlar

Âli İmran suresinde Meryem'in doğumu, annesinin onu Allah için adaması ve bakımını Hz. Zekeriya'nın üstlenmesine dair bilgiler sunan ayetlerin sonrasında Hz. Zekeriya'nın duasına ve Yahya ile müjdelendiği kıssaya geçiş yapılmaktadır. Müfessirler Hz. Zekeriya'nın duasını nerede, ne zaman ve ne sebeple yaptığını dair bazı tespitlerde bulunurken Âli İmran suresinde kıssadan önce zikredilen bu ayetlere başvurmuşlardır.

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا ۖ وَكَلَّمَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا ۚ قَالَ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ يَا مَرْيَمُ إِنِّي لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ
ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ

“Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi. Zekeriya, onun bulunduğu mihraba her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. “Meryem, Bu sana nereden geldi?” derdi. O da “Bu, Allah katından” diye cevap verirdi. Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.”

“Orada Zekeriya Rabbine dua etti: “Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin” dedi.”²

Tefsirlerde bu ayetler çerçevesinde Meryem'in veladeti ve sonrasında yaşananlara dair detaylı bilgiler bulmak mümkündür. Rivayetlere göre, Hz. Meryem doğduğunda, İmran'ın eşi Hanne yaptığı adağı yerine getirerek Meryem'i Beyt-i Makdis'e getirmiş ve oradaki Tevrat'ı yazmak ve okumakla meşgul olan din adamlarına teslim etmiştir. Onlar da imamlarının kızının bakımını üstlenme noktasında adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Meryem'in bakımının kimin üstleneceğinin bir kura ile belirlenmesi kararlaştırıldıktan sonra içlerinde Hz. Zekeriya'nın da bulunduğu bu kimseler Ürdün nehrinin kenarına gitmişler ve kalemlerini nehre atmışlardır.³ Diğerlerinin kalemi suyun akıntısına kapılırken sadece Hz. Zekeriya'nın kalemi suyun üzerine çıkmış ve sanki bir çamura saplanmış gibi suyun üzerinde sabit kalmıştır. Bunun üzerine Meryem'in bakımını üstlenen Hz. Zekeriya, onun için ibadetle meşgul olacağı bir oda bina etmiştir. Bu ibadetgâha bir merdivenle

² Âli İmran 3/37-38.

³ Begavi, *Mealimü't-tenzil*, I, 296; Suyuti, *ed-Dürrü'l-mensur*, II, 35.

çıkıldığı ve birbiri üzerine kilitlenen yedi kapısı olduğu da rivayetlerde yer alan bilgilerdendir.⁴

Ayetlerin ifadesinden bu kura sonucunda Hz. Meryem'in bakımını ve terbiyesini üstlenen Hz. Zekeriya'nın onu namazgâhına götürdüğü ve belirli aralıklarla onun yanına geldiği anlaşılmaktadır. Bu rutin kontroller esnasında Hz. Zekeriya'nın Meryem'in yanında rızık bulmasının onu şaşırttığı ve hemen bunun kaynağını sorguladığı görülmektedir. Müfessirler Hz. Meryem'e Allah tarafından verilen bu rızık ile Hz. Zekeriya'nın duası arasındaki ilişki üzerinde de durmaktadırlar. Bu rızık ile ilgili Mücahid'den gelen bir görüşün dışında (Mücahid bu rızık ilim veya ilim içeren sahifeler olduğunu söylemiştir)⁵ rivayetler, bunun yazın kış meyveleri, kışın da yaz meyveleri olduğu üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁶

H. Zekeriya'nın Hz. Meryem'e Allah tarafından harikulâde bir şekilde gönderilen bu rızka şahitlik etmesi onun çocuk arzusunu yeşertmiş olacak ki⁷ aynı mihrapta Rabbine yönelmiş, kudretini ve rahmetini en derinden hissettiği anda⁸ Allah'tan temiz bir soy istemiştir. Bir çocuğun meydana gelmesi için gerekli olan sebepleri kaybettiğinin bilincinde olan Hz. Zekeriya, Allah'tan *من لدنك* ifadesi ile bu sebepleri kaldırmasını talep etmiş ve onun kudretine sığınmıştır.⁹ O her ne kadar Hz. Meryem'e ihsan edilen bu rızık veren Allah'ın kudretini daha önceden biliyor olsa da, bu olaya şahitlik etmesi benzer bir harikulâde olayın vukuunu gerektirecek olan çocuk isteğini Allah'a açmasına sebep olmuştur. Bilinmektedir ki, kişinin bir şeyi bizzat müşahede etmesi, o kişide bu şeye karşı -o şeyi bilmesinden çok daha fazla- bir istek uyanmasına neden olur.¹⁰ Onun çocuğu isterken "hibe" fiilini kullanması da (*هب لي*) çocuğun sebepler olmaksızın yaşlı bir baba ve kısır bir anneden

⁴ Bk. İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak, *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensari, Matbuatü Vizaratü'l-Evkaf ve Ş-Şüünü'd-Diniyye, Katar 2007, II, 204-205; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, drs. ve thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvid, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1993, II, 460-461.

⁵ Ebu Hayyan'ın batini tefsire yakın bulduğu bu yorumu uzak gördüğü anlaşılmaktadır. Bk. Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, II, 461.

⁶ Bk. Taberi, Ebû Cafer, *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1999, III, 247; Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, I, 388; Begavi, *Mealimü't-tenzil*, I, 297; İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, DâruSâdir, Beyrut 2004, I, 321; Suyuti, *ed-Dürrü'l-mensur*, II, 36.

⁷ Bk. Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, I, 389; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-Veciz*, II, 206; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, I, 321; Suyuti, *ed-Dürrü'l-mensur*, II, 36-37.

⁸ Müfessirlerin çoğu ayette geçen *هناك* zarfı ile mihrabın kastedildiğini düşünürken, Taberi gibi bazı isimler bundan Hz. Zekeriya'nın Meryem'in yanında Allah'ın fazlından hiçbir insan dahil olmaksızın verilen rızık görüp mevsimi dışında verilen meyveleri müşahede ettiği anın kastedildiğini düşünmektedirler. (Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, III, 247.) Zeccac, Zemahşeri ve Kurtubi gibi isimler ise bu kelimenin hem mekân hem de zaman için kullanılan bir zarf olduğunu söylemiş ve mananın "o anda ve orada" şeklinde anlaşılacağını belirtmişlerdir. (Bk. Zeccac, Ebu İshak, *Meâni'l-Kur'an ve irabühü*, thk. Abdülcelil Abduh Şelebî, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988, I, 404; Zemahşeri, Carullah, *el-Keşşaf an hakâiki gavâmidi't-tenzil ve uyuni'l-ekâvil*, thk.ve tşk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvid, Mektebetü'l-Abikân, Riyad 1998, I, 555. Ayrıca Bk. Razi, Fahreddin, *Mefatihü'l-gayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981, VIII, 35; Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkami'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006, V, 109.)

⁹ Bk. Razi, *Mefatihü'l-gayb*, IIX, 36; Alusi, Ebü'l-Fazl Şihabüddin, *Ruhu'l-meâni fi tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-seb'i'l-mesâni*, Daru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ty. XVI, 62.

¹⁰ Bursevi, İsmail Hakki, *Ruhü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1915, II, 30.

meydana gelmesini uzak görmesinden ötürü sadece Allah'ın ihsanına sığındığına işaret etmektedir.¹¹ Nitekim Meryem'in yanında gördüğü bu rızık hiçbir aracı olmaksızın indiren kudret ona katından bir çocuk/veli göndermeye de kadirdir. Bu husus dikkate alındığında Zekeriya'nın Yahya ile müjdelenmesinin ardından yaşadığı "şaşkınlık" ve veladete dair bir alamet istemesi daha anlaşılır olacaktır.

2. Hz. Zekeriya'nın Duada İsteddiği Şeyin Mahiyeti

Hz. Zekeriya duasında isteyeceği şey açısından kendisinin ve eşinin fizyolojik yetersizliklerini rabbine açtıktan sonra ondan yalnızlığını giderecek, üstlendiği misyonu devam ettirecek bir yardımcı/veli istemektedir. Bu istek Meryem suresi, Âli İmran suresi ve Enbiya suresindeki ilgili ayetlerde farklı ifadelerle geçmektedir.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ

"Orada Zekeriya Rabbine dua etti: "Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahset. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin" dedi."¹²

وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۖ يَرِثُنِي وَيَرِثْ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا

"Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarım(in isyankâr olmalarından) korkuyorum. Eşim ise kısırdır. Bana kendi tarafından; bana ve Yakub hanedanına varis olacak bir çocuk başısla ve onu hoşnutluğuna ulaştırmış bir kimse kıl!"¹³

وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ

"Zekeriya'yı da hatırla. Hani o, Rabbine, "Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısı" diye dua etmişti."¹⁴

Hz. Zekeriya'nın duasında istediği şey ile ilgili en detaylı bilgi veren ayetlerin Meryem suresi 5-6. ayetler olduğu görülmektedir. O, bu ayetlerde "mevâli" dediği kimselerin yapacaklarından/yaptıklarından korktuğunu ifade etmiş ve Allah'tan kendisine katından bu endişesini giderecek bir veli vermesini istemiştir.

Ayette geçen "mevâli" kelimesi ile kimlerin kastedildiği konusunda eserlerde farklı görüşler bulmak mümkündür. Bu kimselerin Hz. Zekeriya'nın baba tarafından akrabaları (asabe), mirasını paylaşacak akrabaları (kelale), neslinden olmayıp ilmine mirasçı olacak kimseler ve amcaoğulları olabilecekleri aktarılmıştır.¹⁵ Rivayetlerin üzerinde birleştiği ortak nokta "mevâli" ile kast olunan kimselerin Hz. Zekeriya'nın hayattayken gıyabında yahut da ölümünden sonra arkasından malında veya üstlendiği dini misyonda tasarrufta bulunmaları ve hak talep etmeleri muhtemel şahıslar olmasıdır.

¹¹ Bk. Alusi, *Ruhu'l-Meâni*, III, 144.

¹² Âli İmran 3/38.

¹³ Meryem 19/5-6.

¹⁴ Enbiya 21/89.

¹⁵ Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, VIII, 306-307; Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, III, 355; Begavi, *Mealimü't tenzil*, III, 188; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, III, 333.

Bu kimselerin ölümünden önce yaptıkları veya ölümünden sonra yapacakları ile Hz. Zekeriya'yı endişe içerisinde bıraktıklarına dair iki farklı anlam ayette geçen من ورائي zarfındaki mana ile temellendirilmektedir.¹⁶ Nitekim من ورائي ifadesinde hem من بعدي (benden sonra) hem de من بين يدي - من قدامي (ben varken)¹⁷ manaları vardır.¹⁸ Bu ifadede "Zekeriya'nın sağlığında iken" manası (من قدامي) aslında خفت kelimesindeki خَفَّتْ kıraatı esas alındığında daha anlaşılır olmaktadır.¹⁹ Bu takdirde Hz. Zekeriya'nın "mevâli"nin, ölümünden sonra zayıfladığını/azaldığını duasında ifade etmesi müşkil bir duruma sebep olmaktadır.²⁰

Kanaatimizce kıssadaki ilgili ayetler birlikte düşünüldüğünde من ورائي zarfının manası ile ilgili iki ihtimal birlikte düşünülüp onun hayattayken kendi adına ölümünden sonra da kavmi için endişe içerisinde olduğu söylemek doğru olabilir. Enbiya suresinde Allah'a "Rabbim! Beni tek başıma bırakma." diye yakaran Hz. Zekeriya hayattayken "mevâli" denilen kimselerin ölümünden sonra onun yoluna ve öğretilerine sahip çıkmayacaklarını görmüştür. Bu ise onun, yanına ölümünden sonra da yerini alacak bir veli aramasını gerekli kılabilecek bir durumdur.

Âli İmran suresi 3/38. ayette ise Zekeriya'nın Allah'tan temiz bir "züriyyet" istediği görülmektedir. Bu ayette geçen "ذرية" kelimesi müfred-cemi ve müzekker-müennes için kullanılan bir kelimedir.²¹ Meryem suresinde geçen فهب لي من لذنك وليا ibaresine bakıldığında ise Âli İmran suresinde geçen ذرية kelimesinin müfred için kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.²² Müfessirlerin kahir ekserisi "veli" ile çocuğun kast olunduğunu düşünmektedirler. Bununla birlikte bazı âlimler, Hz. Zekeriya'nın kendisi için istediği "veli"nin çocuk olmadığını, eşinden çocuk sahibi olmaktan ümidini kestiği için Allah'tan çocuk veya başka birini kendisine bir dost ve yardımcı olarak istediğini düşünmüşlerdir.

¹⁶ Bk. Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, III, 355.

¹⁷ من ورائي ibaresi ile ilgili rivayet edilen خَفَّتْ kıraatı (Bk. Sebütü'l-Hiyat, Ebu Muhammed Abdullah b. Ali b.

Ahmed, *el-Mübhiçfi'l-Kıraati's-Semân*, drs. thk. Abdülaziz Ahmed İsmail, yy. Suud 1985, s. 612) esas alındığında من ورائي için iki ihtimal ve mana söz konusu olacaktır. Birincisi, bu zarf "benden sonra" manasında "mevali" kelimesi ile ilintili olup bu kimselerin Hz. Zekeriya'dan sonra dinin emirlerini yerine getirme noktasındaki eksikliklerini beyan eder. İkincisi ise, zarf خَفَّتْ fiili ile ilintilidir ve Hz. Zekeriya hayatta iken bu kimselerin nitelik bakımından zayıf düştüklerini ifade eder. (Bk. Zemahşeri, *Keşşaf*, IV, 6; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, VI, 165.)

¹⁸ Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, VIII, 306-307.

¹⁹ خَفَّتْ kıratı mütevatir kıraatlar arasında yer almamaktadır. (Bk. Dimyati, Ahmed b. Muhammed el-Benna, *İthafu fuzalai'l-beşer bi'l-kıraati'l-erbaate aşer*, thk. Abdürrahim et-Tarhuni, Darü'l-Hadis, Kahire 2009, II, 152; Kadi, Abdülfettah Abdülganî, *el-Büdûrû'z-zâhire fi'l-krâati'l-aşri'l-mütevâtire*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1981, s. 197.) Ancak bu durumum من ورائي zarfındaki diğer muhtemel manayı ortadan kaldırdığını düşünmüyoruz.

²⁰ Kurtubi, *el-Câmi li Ahkami'l-Kur'an*, XIII, 411.

²¹ Begavi, *Mealimü't-tenzil*, I, 297; Zemahşeri, *Keşşaf*, I, 555; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, IIX, 36.

²² Ferrâ, *Meani'l-Kur'an*, I, 208; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, IIX, 36.

Meryem suresi 5. ayetin 6. ayet ile olan gramatik ilişkisinin Zekeriya'nın 5. ayette Allah'tan istediği "veli"nin sıfatları ve duasının bir kısmının kabul olup/olmadığının tespiti açısından önemli olduğu görülmektedir. Öncelikle 6. ayette geçen ويرثي fiilleri üzerinde iki mütevatir kıraat olduğu belirtilmelidir. Kıraat imamlarından Ebu Amr ve Kisâî bu fiillerdeki "se" harfini cezm ile okurken diğer kıraat imamları merfu olarak okumaktadırlar.²³

Bu fiiller merfu okunduğunda ويرثي ويرث من ال يعقوب وليا kelimesinin sıfatı olmaktadır. Bu durumda rivayetlerde gelen Hz. Yahya'nın babasından önce öldüğüne dair bilgiler ile Enbiya suresinde Allah'ın Hz. Zekeriya'nın duasını kabul ettiğini bildirdiği (فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ) "Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya'yı başışladık" ayeti arasında bir çelişki meydana gelmektedir. Ebu Amr ve Kisâî'nin kıraatlarının ise emrin cevabı olarak "Bana katından bir veli ver ki, bana ve Yakub hanedanına mirasçı olsun." manasında Zekeriya'nın zannını ifade ettiği söylenmiştir.

Bu bağlamda İci'nin (ö. 756/1355) يرث kelimesinin merfu olarak okunduğu kıratı وليا kelimesine sıfat olacağı gerekçesi ile eleştirdiği görülmektedir. Ona göre, Hz. Yahya'nın Hz. Zekeriya'dan önce öldüğü bilinmektedir. Bir kimsenin babasına mirasçı olması ise ancak babasının ölümünden sonra hayatta kalması ile mümkündür. Üstelik Allah, Enbiya suresinde Hz. Zekeriya'nın duasını kabul ettiğini söylemiştir. Bu durumda Hz. Zekeriya'nın kabul edilen duasında kendisine mirasçı olacak bir çocuk istemesi mümkün değildir. يرث fiili isti'nafiyeye kılındığında ise sadece Hz. Zekeriya'nın zannının böyle olduğu söylenebilir.²⁴

Bikâî (ö. 885/1480) ise -Hz. Yahya'nın Hz. Zekeriya'dan önce öldüğüne dair serdedilen rivayet sahih kabul edilse bile- ayette bahsedilen mirasın mecaz-ı mürsel kabilinden ilme hamledilmesinin uygun olacağını düşünmektedir. Nitekim bir ilmin öğrenilmesi öğrenilen bilginin yaşaması manasına gelir. Bu bilginin diğer nesillere aktarıldığı düşünüldüğünde ise bunun miras diye isimlendirilmesinde bir sıkıntı yoktur. Ancak ayet bu şekilde tefsir edildiğinde من وراثي ibaresi ile Hz. Zekeriya'nın muttali olamadığı, haberinin olmadığı durumların kast olduğu söylenmelidir. Yani Hz. Zekeriya yaşlılığı sebebi ile bazı kimselerin yaptıklarını takip edememekte ve onun yanından ayrıldıkları zaman yaptıkları kötü işlerden korkmaktadır. Bu sebeple Allah'tan kendi sıfatları ile muttasif bir çocuk istemektedir.²⁵

²³ Dani, Ebû Amr Osman b. Saîd, *et-Teysir fi'l-kıraati's-seb'a*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996, s. 120. Arap dil kaidelerine göre, bir emir kipinden sonra peşinden muzari fiil gelen bir nekre kelime gelirse bu muzari fiil ya emrin cevabı olmak üzere meczum ya da nekre kelimenin sıfatı olmak üzere merfu gelir. Dolayısıyla ayette geçen ويرثي ويرث fiillerinin meczum ve merfu okunduğu kıraatların manaya yansması da bu kâide muvacehesinde gerçekleşir. (Ferra, *Meani'l-Kur'ân*, II, 162; Zeccac, *Meani'l-Kur'an*, II, 320.)

²⁴ Ancak Bikâî'nin bu görüşün İci'ye isnadını sıkıntılı bulduğu ve onun böyle bir şey söylemeyeceğini düşündüğü görülmektedir. Bk. Bikai, Ebû'l-Hasan Burhaneddin, *Nazmü'd-dürer fi tenasübi'l-ay ve's-süver*, Darü'l-Kütübi'l-İslami, Kahire ty. XII, 170.

²⁵ Bk. Bikai, *Nazmü'd-dürer*, XII, 170-171.

Ebu Amr ve Kisâî dışındaki kıraat imamlarının okuyuşu esas alındığında Hz. Zekeriya'nın duasında Allah'tan kendisine ve Yakub hanedanına mirasçı olacak bir çocuk ve yardımcı²⁶ istediği görülmektedir. Bu çocuğun Hz. Zekeriya'dan ve Yakub hanedanından nelere mirasçı olacağı noktasında müfessirler farklı görüşler bildirmişlerdir. Çoğu ilim, hikmet, nübüvvet ve sünnet gibi unsurlar üzerinde yoğunlaşan bu görüşlerin yanında²⁷ İbn Abbas, Ebu Salih ve Hasen'den gelen rivayetlerde -aralarında kimin malı/mülkü olduğu noktasında farklılıklar olmakla birlikte- mal ve mülkün mirasa konu edildiği görülmektedir.²⁸

Hz. Zekeriya'nın Allah'tan kendisine bir çocuk/yardımcı istediği ifade edilirken "veli" kelimesinin kullanılması bize bu kimsenin şahsiyeti ile ilgili bilgi vermektedir. Bu kelimenin taşıdığı anlama bakılarak bir peygambere veli olacak kimsenin dini tam ve kişiliği ile örnek bir şahsiyet olacağı rahatlıkla söylenebilir.²⁹ Yine Zekeriya'nın bu "veli"yi istemesine sebep olan endişe ve korku ayette geçen mirasın anlamlandırılmasında bize yardımcı olmaktadır. Beyt-i Makdis'te vahiy yazan peygamberlerin soyundan geldiği ve geçimini marangozluk yaparak sağladığı rivayet edilen bir peygamberin³⁰ malı üzerine bu kadar düşmesi ve evladı olmadığından mirasçılarının bu malı paylaşmasından rahatsızlık duyması, bunun için de Allah'tan malına mirasçı olacak bir evlat isteyerek malını adeta garanti altına almaya çalışması ihtimal dışıdır.³¹ Burada bahsi geçen şahıs davası uğruna dünyalıkların her türlüşünden ve hatta canından vazgeçen bir peygamberdir. Bir peygamberi en çok korkutacak ve üzecek şey ise tebliğ ettiği, uğruna her şeyi feda ettiği dinin değiştirilmesi ve tahrif edilmesidir. Peygamberimizin (s.a) "Biz Peygamberler miras bırakmayız, bıraktıklarımız sadakadır"³² hadisi de bu manayı destekler.

3. Duanın Kabul Edilmesi ve Hz. Zekeriya'nın Müjdeye Tepkisi

Zekeriya-Yahya kıssasının geçtiği üç suredeki ilgili ayetlerde duanın hemen akabinde Hz. Zekeriya'nın bu isteğinin Allah tarafından kabul olunduğu bildirilmiştir. Hz. Zekeriya'nın Yahya ile müjdenmesi ayetlerde oldukça canlı bir tasvirle aktarılmıştır. Bu müjde karşısında onun tavrı ise, müfessirlerin üzerinde en çok konuştuğu konu olmuştur. Nitekim Hz. Zekeriya'nın Allah'tan çocuk/veli istemesi,

²⁶ Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, VIII, 308; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, VI, 165.

²⁷ Bunlardan bazıları; ilim-nübüvvet (Hasen), nübüvvet-ahlak (Atâ), sünnet-ilim(Süddî), Hz. Zekeriya ve Yakub hanedanının nübüvveti (Dahhak) görüşleridir. Bk. Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, III, 356; Begavi, *Mealimü't-tenzil*, III, 189; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, III, 334.

²⁸ Bk. Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, III, 356; Begavi, *Mealimü't-tenzil*, III, 189; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, XXI, 185; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, III, 334.

²⁹ Bk. Zeccac, *Meâni'l-Kur'an*, II, 320.

³⁰ İbn Cevzi, Ebu'l-Ferac, *Zâdü'l-mesir fi İlmi't-Tefsir*, el-Mektebü'l-İslami, Beyrut 1983, V, 210; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, III, 333; Suyuti, *ed-Dürrü'l-mensur*, IV, 466.

³¹ Bk. İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, III, 334. Ayrıca bk. Tantavi, Muhammed Seyyid, *et-Tefsiru'l-vasit li'l-Kur'âni'l-Kerim*, Darü's-Seade, Kahire ty. IX, 15; Hazin, Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadi, *Lübabü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010, III, 182.

³² Buhari, Ebü Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiü's-sahih*, Dârü't-tibâati'l-âmire, İstanbul 1315, "Megazi", 14, 38; "Fera'iz", 3; "İ'tisam", 5; Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri, *Sahih-i Müslim*, Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation; Cem'iyetü'l-Meknezi'l-İslâmî, 2000, "Cihad", 52.

çocukla müjdelendiğinde ise buna şaşırması ilk bakışta anlamlandırılması güç bir durum ortaya çıkarmaktadır.

a. Hz. Zekeriya'nın Yahya ile Müjdelenmesi ve Yahya'nın Sıfatları

Hz. Zekeriya'nın Yahya ile müjdelenmesi üç surede farklı ifadelerle aktarılmıştır. Âli İmran suresinde müjdenin (Yahya) vasıfları, Meryem suresinde müjdenin özgünlüğü (eşsizliği-semiyyen), Enbiya suresinde ise duanın kabulü ve müjdenin (Yahya) verilmesi üzerinde durulmuştur.

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ

الصَّالِحِينَ

*“Zekeriya mabedde namaz kılarken melekler ona, “Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa’yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya’yı müjdeler” diye seslendiler.”*³³

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِن قَبْلُ سَمِيًّا

*(Allah şöyle dedi:) “Ey Zekeriya! Haberin olsun ki biz sana Yahya adlı bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce onun adını kimseye vermedik.”*³⁴

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى وَأَصْلَحْنَا لَهُ وَوَجَّهُ إِتْمُ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَعَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا

خَاشِعِينَ

*“Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya’yı bağışladık. Eşini de kendisi için, (doğurmaya) elverişli kıldık. Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışılar, (rahmetimizi) umarak ve (azabımızdan) korkarak bize dua ederlerdi. Onlar bize derin saygı duyan kimselerdi.”*³⁵

Müjdenin nerede-nasıl geldiği, müjdeyi kimin getirdiği ve müjdenin vasıflarına dair bilgileri Âli İmran suresi 39. ayette bulmak mümkündür. Ayetteki açık ifadelerden müjdenin Hz. Zekeriya’ya mihrapta namaz kılarken geldiği anlaşılmaktadır. Melekler bu esnada Allah’ın onu Yahya ile müjdelediğini nida ederek bildirmişler ve Yahya’nın vasıflarını saymışlardır. Bu nidanın kaynağı ile ilgili iki ihtimal düşünülebilir. Melekler/Cebrail Hz. Zekeriya’yı Yahya ile müjdelerken ya vahiy yoluyla ya da kendilerinden nida etmişlerdir. Yani ya Allah “Zekeriya’ya... şeklinde nida edin” diye vahyetmiştir ya da “Zekeriya’yı ...şeklinde müjdeleyin” diye vahyetmiştir, böylelikle melekler ona namazda iken gelip bu müjdeyi nida ile bildirmişlerdir.³⁶

Tefsirlerde müjdeyi vahiy meleği Cebrail’in mi yoksa bir grup meleğin mi getirdiği konusunda da farklı iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşler فناداه / فنادته الملائكة ibaresi etrafında şekillenmektedir. Mütevatir kıraatlar bağlamında Hamza,

³³ Âli İmran 3/39.

³⁴ Meryem 19/7.

³⁵ Enbiya 21/90.

³⁶ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, II, 208; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-muhit*, II, 464.

Kisâi ve Halef bu ibareyi فناداه الملائكة şeklinde, diğer kıraat imamları ise فنادته الملائكة şeklinde okumuşlardır.³⁷ Özellikle bu fiilin müzekker olarak okunduğu kıraata gönderme yapılarak müjdeyi getirenin Cebrail (a.s.) olduğu belirtilmiştir.³⁸

Fiilin müzekker olarak okunduğu kıraatın da sahih olduğunu vurgulayan ve konuyu, melekleri Cebrail (a.s.) ile tefsir eden Süddî rivayeti ile birlikte ele alan Taberî, (ö. 310/923) tefsirinde Arap dilinde cemi kalıp ile müfredin kastedilmiş olabileceğine dair örnekler aktarmış, böylece bir bakıma فناداه kıraatında manaya itibar edilerek fiilin müzekker okunabileceğini kabul etmiştir. Bununla birlikte Taberî, ayetin Arap dilindeki yaygın kullanıma göre anlaşılmasının daha doğru olacağını ve burada tek bir melekten çok bir grup meleğin anlaşılması gerektiğini söylemiştir.³⁹ Bizce de gerek lafza itibar edilir gerekse Lut ve İbrahim peygamberlere birden çok meleğin gönderildiği⁴⁰ dikkate alınırsa müjdeyi bir grup meleğin verdiğini söylemek doğru olabilir.

Yine bu ayette meleklerin dilinden Hz. Yahya'nın dört özelliğın bahsedilmiştir. Bunlardan birincisi, Allah'tan bir kelimeyi tasdik edici (مصدقاً بكلمة من الله) olmasıdır. Ancak Hz. Yahya'nın tasdik edeceği bu "kelime"nin ne olduğu ihtilafıdır. Ayeteki "kelime"yi Allahtan bir kitap olarak açıklayan Ebu Ubeyde ve Basra uleması⁴¹ dışında İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Katâde, Dahhak, Süddî, gibi müfessirlerin hepsi "kelime"nin Hz. İsa olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Hz. İsa ile Hz. Yahya'nın teyze çocukları olduğu ve Hz. İsa'yı ilk tasdik edenin Hz. Yahya olduğu rivayet edilmiştir.⁴²

Hz. Yahya'nın ayette bildirilen ikinci özelliğın onun efendi (سيدا) olmasıdır. "Seyyid" kelimesi Allah katında değerli (Mücahid), güzel ahlaklı (Dahhak), kızgınlık halinin kendisine galebe çalamadığı kimse (İkrime), halife (Katade), takva sahibi (Katade), şerefli bir kul (Salim), fakih (Said b. el-Müseyyeb) ve müminlere riyaset eden bir kimse olarak açıklanmıştır.⁴³

Hz. Yahya'nın üçüncü ve hakkında en çok görüş beyan edilen özelliğın ise onun nefesine hâkim (حضور) olmasıdır. "Hasr" hapsetmek manasında kullanılan bir fiildir.⁴⁴ Bu kelimenin manası ile ilgili rivayetler Hz. Yahya'nın kadınlara yaklaşmaktan korunduğın (ma'sum) noktasında hemfikirdirler. Ancak bunun keyfiyeti hususunda farklı görüşler vardır. Her ne kadar bu rivayetler arasında حضور olarak

³⁷ Dani, *Teyisir*, s. 73; İbn Cezeri, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed Dabba', Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut ty. II, 239.

³⁸ Bk. Zeccac, *Meâni'l-Kur'an*, I, 405.

³⁹ Bk. Taberî, *Câmiü'l-beyân*, III, 249.

⁴⁰ Örneğın bk. Hud 11/69-73; Hicr 15/57-65.

⁴¹ Bk. Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, I, 390.

⁴² Bk. Taberî, *Câmiü'l-beyân*, III, 249; Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, I, 390; İbnAtiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, II, 210; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, IIX, 38-39; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, I, 322; Suyuti, *ed-Dürrü'l-mensur*, II, 38.

⁴³ Bk. Taberî, *Câmiü'l-beyân*, III, 253-254; Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, I, 390; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, IIX, 40; Kurtubi, *el-Câmi li Ahkami'l-Kur'an*, V, 117; Suyuti, *ed-Dürrü'l-mensur*, II, 38-39. "Seyyid" kelimesinin diğer anlamları ve rivayetlerdeki kullanımları için bk. İbn Cevzi, *Zâdü'l-mesir*, I, 383; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, II, 467.

⁴⁴ Bk. İbn Cevzi, *Zâdü'l-mesir*, I, 384; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, IIX, 40.

ifade edilen Hz. Yahya'nın kadınlara yaklaşmamasının cinsel iktidarsızlıktan kaynaklandığı⁴⁵ ile ilgili detaylı bilgiler veren ifadeler bulunsa da,⁴⁶ *حصور* kelimesinin *حاصر* manasında⁴⁷ "cinsel gücü olmasına rağmen kendisini kadınlardan alıkoyan" olarak anlaşılması⁴⁸ peygamberlerin sıfatlarındaki kemali vurgulamak ve onlara noksanlık izafe etmemek adına daha isabetli görünmektedir. Nitekim mezkûr noksan sıfatlardan kaynaklanan kudretsizlik halinde sevap ve tazimi gerektirecek bir husus bulunmamaktadır. Ayrıca medh ve sena genellikle yaratılıştan gelen özelliklere değil de kişinin kendi mücadele ve gayreti ile elde ettiklerine yapılır.⁴⁹ *فعل* vezninin *فاعل* manasında kullanılması ise yaygındır. Dolayısıyla bu sıfat ile Hz. Yahya'nın kendisini kadın şehvetinden alıkoyan birisi olduğunu söylemek daha doğru olur. Bu durum ya kendi gayreti (mücadele) ile ya da Allah tarafından kendisine verilmiş bir doyum (kifayet) ile gerçekleşmiş olabilir.⁵⁰ Nikâhsız yaşamak ve kişinin kadınlardan uzaklaşması ise o zamanki şeriatın gereği olarak açıklanabilir.⁵¹ Ancak burada "hasur" sıfatının fuhşiyata ve çirkin işlere yaklaşmayan olarak anlaşılmasına da bir mani olmadığı kanaatindeyiz.⁵²

Ayette sayılan son özellik ise onun salihlerden bir peygamber (*نبيا من الصالحين*) olmasıdır. Bu ifadeye göre o ya salih kimselerin sulbünden bir peygamber veya salihler zümresinden salihbir kişidir.⁵³ Peygamberler dışındaki kimselerden de salih sıfatını hak etmişler vardır. Ancak diğer kimselerde bir yönden söz konusu olabilecek bu sıfat peygamberlerde tam anlamıyla gerçekleşir.⁵⁴

⁴⁵ Bu anlamı ile *فعل* vezninde gelen *حصور* kelimesi *محصور*/"kadınlara yaklaşmaktan uzaklaştırılmış" manasındadır. Bk. Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmî'l-Kur'an*, V, 118.

⁴⁶ Bu ve benzeri rivayetler için Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, III, 254-256; Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, I, 390; Begavi, *Mealimü't-tenzil*, I, 299; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, I, 322; Suyutî, *ed-Dürü'l-mensur*, II, 39-40.

⁴⁷ Bk. Hazin, *Lübabü't-Te'vil*, I, 242.

⁴⁸ Bikai ayette çocuk manasında kullanılan *غلام* kelimesindeki cismin sağlam olması ve nikâhi gerektirecek kuvvetin bulunması manalarından ötürü *حصور* kelimesi ile kastın gücü olduğu halde kendisini kadın şehvetinden alı koyan olduğunu söylemektedir. Bk. Bikai, *Nazmü'd-dürer*, IV, 367.

⁴⁹ Hz. Yahya'nın kendisini kadın şehvetinden alıkoymasının ya kendi gayreti (mücadele) ile ya da Allah tarafından kendisine verilmiş bir doyum (kifayet) ile gerçekleşmiş olabileceği ifade edilmiştir. (Bk. Begavi, *Mealimü't-tenzil*, I, 299.) O, bu kifayet sayesinde çocuk sahibi olabilecek özelliklerin hepsini kendisinde taşımasına rağmen kadınlara yaklaşma ihtiyacı duymamaktadır. Yine bu kifayeti, Hz. Yahya'nın kadınlara yaklaşmama noktasında nefsinde yürüttüğü mücadelede başarılı olabilmesi için Allah'ın ona ihsan ettiği bir nusret olarak algılamak da doğru olabilir.

⁵⁰ Bk. Begavi, *Mealimü't-tenzil*, I, 299.

⁵¹ Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmî'l-Kur'an*, V, 119.

⁵² Dahası Hz. Zekeriya'nın duasında geçen ذرية طيبة ifadesi onun evlenip çocuk sahibi olduğunu bile ifade edebilir. Nitekim "hasur" sıfatı bu duruma mani bir anlam taşımamaktadır. Bk. İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, I, 322.

⁵³ Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-Muhit*, II, 468.

⁵⁴ Ayetteki ifadede salih addedilmeyen peygamberlerin olabileceği akla getirilmemelidir. Bu sıfatın bütün yönlerini kendilerinde toplamaları, ahitte salih kimselerden olacaklarının müjdelenmesi ve insanların onları salihler olarak anmaları sebebi ile bütün peygamberlerin salih kimseler olduğu belirtilmelidir. Bk. Maturidi, Ebu Mansur, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, thk. Fatma Yusuf, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2004, I, 266.

Ayette sayılan dört vasıftan ilki tasdik yani imanla ilgili olup kendisinden sonra gelecek sıfatların üzerine bina edildiği bir esas teşkil eder. Yahya peygamberin kavmi içerisinde tebarüz ettiğini belirten “seyyid” sıfatını, bir insan için kendisinden uzak durmak neredeyse mümkün olmayan kadın şehvetinden korunmayı ifade eden “hasur” sıfatı izlemiştir. Bu sıfatlarda kemal nokta olan nübüvvet ise son vasıf olarak ayette yer almıştır.⁵⁵

Meryem Suresi 7. ayette ise Hz. Zekeriya'nın ismi Yahya olan bir çocukla müjdelendiği ve onun kendisinden önceki insanlarda olmayan bir özellik ile taltif edildiği bildirilmektedir. Hz. Yahya'ya neden bu ismin verildiği ile ilgili kaynaklarda birçok görüş görmek mümkündür. Onun hikmet ve iffetle yaşadığı, birçok kimsenin onun hidayet ve irşadı ile hayat bulduğu, şehit edildiğinden ölümsüz (احياء) olduğu, yaşlı bir baba ve kısır bir anneden doğduğu, annesinin kısırlığının onun sayesinde izale edildiği, Allah'ın onun kalbini iman ile dirilttiği (ihya') gibi görüşler bunlardan bazılarıdır.⁵⁶ Ancak isimlerde ıstikak aranmaz ve isimler kendisi ile isimlendirilene işaret vasıtasıdır, yoksa isimlendirilende (müsemma) bir sıfatı ifade etmezler⁵⁷ kuralının da işaret ettiği üzere, bu isimlendirmedeki ayrıcalığın Yahya isminin kökeninde aranmaması gerektiği söylenebilir.

Hz. Yahya'nın kendisinden öncekilerden farklı olan özelliğinin mahiyeti ile ilgili görüşler *لم نجعل له من قبل سميا* ibaresine dönmektedir. Bu ibare daha önce bu isimle kimsenin isimlendirilmediğini mi ifade etmektedir, yoksa Hz. Yahya'nın kendisinde bulunan vasıflar itibarıncı öncekilere benzemediğini mi? Burada anahtar kavramın *سميا* olduğu belirtilmelidir. *سميا* kelimesinin manasını İbn Abbas, Mücahid ve Atâ *مثل* ve *نظير* kelimeleri ile tefsir etmişlerdir. Zemahşeri (ö. 538/1144) kelimedeki bu anlamı, bir bütünü oluşturan iki parçanın birbirine benzer (misl-nazir) olması ve her birinin diğerinin ismi ile isimlendirilmesi ile açıklamaktadır.⁵⁸ Ancak İbn Atiyye, (ö. 541/1147) bahsettiğimiz manası ile Yahya peygamberin Hz. İbrahim'den ve Hz. Musa'dan üstün olduğu anlamına gelebilecek bu tefsiri uzak görür.⁵⁹ İbn Abbas “kısır kadınlar onun bir benzerini doğurmadılar” tefsiri ile Hz. Yahya'nın, doğumu noktasında benzersiz olduğunu vurgulamaktadır. Mücahid'den gelen başka bir rivayette ise ibare Hz. Zekeriya'ya Hz. Yahya'dan önce bir çocuk verilmediği ile açıklanmaktadır. Müfessirlerin çoğu ise Katâde, İbn Cüreyc ve İbn Zeyd gibi isimlendirme hususunu dikkate almış ve ibarenin manasının Hz. Yahya'dan önce bu isimle kimsenin isimlendirilmediği olduğunu vurgulamıştır.⁶⁰ Râzi (ö. 606/1209) de *سميا* kelimesini benzer (nazir) manasına hamlettiğimizde her ne kadar medh ve tazim ifade etmesi sebebi ile bağlama uygun düşse de *رب السموات والارض وما بينها فاعبده واطبر*

⁵⁵ Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, II, 468.

⁵⁶ Bk. İbn Cevzi, *Zâdül-mesir*, I, 382-383; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, XXI, 187-188; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, VI, 165-166.

⁵⁷ Razi, *Mefatihü'l-gayb*, XXI, 188.

⁵⁸ Zemahşeri, *Keşşaf*, IV, 7.

⁵⁹ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, VI, 10.

⁶⁰ Bk. Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, VIII, 309-310; Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, III, 358; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, III, 333; Suyuti, *ed-Dürü'l-mensur*, IV, 468.

”لعبادته هل تعلم له سمياً (Allah) göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu halde, O'na ibadet et ve O'na ibadet etmede sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?”⁶¹ ayetinde olduğu gibi kelimeyi hakikat manasında değil de mecaz manasında anlamak için bir delilin olmadığına dikkat çekmektedir.⁶²

Kıssadaki temel tema olan rahmet-i ilahînin müşahade edildiği bu pasajlarda Allah Hz. Zekeriya'nın duasını kabul ettiğini bildirmiş ve bir çocuk vererek onu kuvvetlendirmiştir. Bunun yanında belki de *واجعله رب رضيعاً* "Rabbim, onu hoşnutluğuna ulaştıran bir kimse kıl!"⁶³ nidasına bir karşılık olarak Yahya'nın üstün vasıflara sahip olduğunu melekleri aracılığı ile haber vermiştir. Ebeveynin çocuk üzerindeki görevlerinden biri olan isimlendirmenin Allah tarafından yapılması ise bu rahmet ve ihsanın son raddeye ulaştığını göstermektedir.

b. Hz. Zekeriya'nın Veladete Bir Delil İstemesinin Anlamlandırılması

Kıssanın müjdenin verilmesinden sonraki kısmında Hz. Zekeriya'nın Yahya ile müjdenin verilmesine oldukça şaşırduğu, duasının hemen başında zikrettiği normal yollarla çocuğunun olmasına mani olan kendisindeki ve eşindeki fizyolojik kusurları tekrar gündeme getirdiği ve doğum olayının gerçekleşeceğine dair bir delil/ayet istediği görülmektedir. Âli İmran suresi ve Meryem suresinde kıssanın kalan kısmı aynı seyrirde farklı ifadelerle anlatılmaktadır.

قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ فَعَمَلٌ مَا يَسْأَلُ
قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ

“Zekeriya, “Ey Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çatmış iken ve karım da kısır iken benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi. Allah, “Öyledir, ama Allah dilediğini yapar” dedi.”

“Zekeriya, “Rabbim! (çocuğum olacağına dair) bana bir alâmet ver” dedi. Allah da şöyle dedi: “Senin için alâmet, insanlarla üç gün konuşamaman, ancak işaretleşebilmendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.”⁶⁴

قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا
قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئْ وَقَدْ خَلَقْتَنِي مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا
قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً ۗ قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا
فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْسَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا

“Zekeriya, “Rabbim!” “Hanımım kısır ve ben de ihtiyarlığın son noktasına ulaştım iken, benim nasıl çocuğum olur?”

⁶¹ Meryem 19/65.

⁶² Razi, *Mefatihü'l-gayb*, XXI, 187.

⁶³ Meryem 19/6.

⁶⁴ Âli İmran 3/40-41.

"(Vahiy meleği) dedi ki: "Evet, öyle. (Ancak) Rabbin diyor ki: "Bu bana göre kolaydır. Nitekim daha önce, hiçbir şey değil iken seni de yarattım."

"Zekeriya, "Rabbim, öyleyse bana (çocuğumun olacağına)bir işaret ver", dedi. Allah da, "Senin işaretin, sapasağlam olduğun halde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır" dedi."

*"Derken Zekeriya ibadet yerinden halkının karşısına çıktı. (Konuşmak istedi, konuşamadı) ve onlara "Sabah akşam Allah'ı tespih edin" diye işaret etti."*⁶⁵

Bu ayetlerde Hz. Zekeriya'nın Yahya ile müjdelenmesinin peşinden bir şaşkınlık yaşadığı ve eşinin kısır olduğunu, kendi yaşının da kemale erdiğini⁶⁶ belirtip böylelikle çocuğunun nasıl olabileceğini sorduğu görülmektedir. Duasına başlar-ken de kendisinde ve eşinde olan bu eksiklikleri dile getiren ve buna rağmen Allah'tan çocuk isteyen Zekeriya'nın çocuk ile müjdelenmesinden hemen sonra böyle bir şaşkınlık yaşaması müfessirlerin bu kıssa ile alakalı cevap aradıkları soruların başında gelmektedir. "Bu tavır gerçekleşmesi umulmayan bir şeyin istenmesi manasına mı gelmektedir?", "Böyle bir tepki kudret-i ilahîye olan iman ile bağdaşır mı?" gibi zihne gelebilecek muhtemel sorulara tefsirlerde farklı açılardan cevaplar verildiği görülmektedir.

Müfessirlerden birçoğu onun böyle bir şaşkınlık yaşamasının Allah'ın kudretinden şüphesi olmasından kaynaklanmadığını ifade etmişlerdir. Zaten Hz. Zekeriya'nın gerek kendisinin gerekse eşinin çocuk sahibi olmak için uygun şartları taşımamalarının bilincinde olmasına rağmen Allah'tan çocuk istemesi "Benim nasıl çocuğum olur?" sorusunun Allah'ın kudretini yadırgama amacıyla sorulmadığını gösterir. Bu durumda Hz. Zekeriya'nın çocuğun hangi yolla olacağını (örneğin başka bir eşten mi yoksa kısır olan eşine Allah'ın doğurganlık özelliği bahşetmesiyle mi) öğrenmek istediğini söylemek mantıklı olabilir.⁶⁷ Enbiya suresindeki *وذكر يا اذ نادى* *"Zekeriya'yı da hatırla. Rبه رب لا تدرني فردا و أنت خير الوارثين فاستجبنا له ووهبنا له يحيى و أصلحنا له زوجة Hani o, Rabbine, "Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın" diye dua etmişti. Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya'yı başışladık. Eşini de kendisi için, (doğurmaya) elverişli kıldık."*⁶⁸ ayetleri de çocuğun Allah'ın Hz. Zekeriya'nın eşine doğurganlık özelliği vermesi ile doğduğuna yani veladetin keyfiyetine işaret etmektedir.

Yine bu bağlamda çocuğun kendisinden ve kısır olan eşinden olacağını söylelenmesinden sonra (قال كذلك) Zekeriya'nın bir alamet istemesinin eşinin durumu ile alakalı taşıdığı endişeden ve çocuğun ana rahmine düştüğü anı bilme isteğinden

⁶⁵ Meryem 19/8-11.

⁶⁶ Ayette geçen *وقد بلغتي الكبر* ibaresinde kullanılan istiarede (burada etkin ve kudret sahibi bir failin ifadesi olan *بلغت* yerine *بلغتي* ifadesinin tercih edildiği görülmektedir) adeta zaman tüneline gezinen iki yolcunun birbirine kavuşması tasvir edilmiş, Hz. Zekeriya'nın düşkünlüğü ve muhtaçlığı oldukça canlı bir şekilde ifade edilmiştir. (Bk. İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, II, 213.) Onun bu duayı yaptığı esnada yaşının 60 ila 120 arasında olduğu noktasında tefsir kaynaklarında farklı rivayetler bulmak mümkündür. Yine bu rivayetlerde eşinin ise ondan 2 ila 15 yaş arasında küçük olduğu görülmektedir. (Örneğin bk. İbn Cevzi, *Zâdü'l-mesir*, I, 385.)

⁶⁷ Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, VIII, 310; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, II, 213; Kurtubi, *el-Câmi li Ahkami'l-Kur'an*, V, 120; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, II, 469.

⁶⁸ Enbiya 21/89-90.

kaynaklandığı söylenmiştir. Çünkü eşi adet görmeyen kısır biridir. Bu durumda onun hamile kaldığını anlamak çok da mümkün olmayan bir durumdur.⁶⁹ Eğer siyaktan Zekeriya'nın çocuğun ana rahmine düştüğü anı bu olaya şükretmek için bilmek istediği anlaşılırsa, şükürün yani Allah'ı zikir ve sabah-akşam tesbihin ona bir alamet olarak verilmesi manidardır. Nitekim o şükür ve ibadet niyetiyle rabbinden bir ayet istemektedir. Allah ise ona öyle bir alamet vermiştir ki, üç gün-üç gece boyunca Rabbini anma, onu zikretme dışında kimseyle tek kelime bile konuşmamıştır.

Tefsirlerde ayetteki işkâlin giderilmesi noktasında dua ile müjdenin verilmesi arasında geçen sürenin gündeme getirildiği de görülmektedir. Bu çerçevede, Hz. Zekeriya'nın Allah'tan çocuk istediğinde kısır olmayan bir eş ile evlenip çocuk sahibi olabilecek halde olmasına rağmen duasının uzun bir süre sonra ihtiyarlık evresine girdiğinde kabul olduğu söylenilmiştir⁷⁰ ve Hz. Zekeriya'nın duasının üç ayrı surede üç ayrı sigâ ile yer alması bu duaların üç defa tekrar ettiği ve aralarında belirli bir süre geçmiş olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Esasında Hz. Zekeriya'nın duası kabul edildiğinde yaşadığı şaşkınlık ve veladete bir alamet istemesi anlamlandırılırken duanın yapıldığı zaman Zekeriya'nın ve eşinin çocuk sahibi olabilecek istidatta olma ihtimalleri düşünülebilir. Bu durumda onun dua etmeye başladığı zamandan duasının kabul edilmesine dek aradan uzun bir zaman geçmiştir ve Zekeriya ile eşi artık çocuk sahibi olabilecek melekelerini kaybetmişlerdir, denilebilir. Ancak Hz. Zekeriya'nın Yahya ile müjdelenmesi sonrasında yaşadığı şaşkınlık bağlamında Meryem suresi 8. ayet ve Âli İmran suresi 40. ayette geçen ve eşinin kısır olduğunu ifade eden ibarenin Meryem suresi 5. ayette onun duasının içerisinde *ولم اكن بدعائك رب شقيا* ibaresi ile yer aldığı gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim Zekeriya'nın bundan önce yaptığı dualarının Allah tarafından kabul olduğunu anlatan *ولم اكن بدعائك رب شقيا* ifadesine bakıldığında onun uzun zamandan Allah'tan çocuk istediğini fakat duasının ömrünün sonunda kabul olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Yine duada kullanılan bütün bu ifadelerin hikâyede belirlenen üsluba göre farklı olması (icaz-tevessut-ishab) gayet doğaldır. Üstelik duanın yapıldığı dil Arapça olmadığından hikâye mana ile yapılmaktadır. *فاستجبنا له ووهبنا له يحيى* ve *فنادته الملائكة* ayetlerinde kullanılan fa-i ta'kibiyye de Hz. Zekeriya'nın duası ile çocukla müjdelenmesi arasında böyle bir sürenin geçmemiş olduğunu destekler.⁷¹

Süddî'den aktarılan bir rivayette, Hz. Zekeriya'nın duyduğu bu sesin meleklerin sesi olmadığına dair şeytanın kalbine attığı vesveseden kurtulmak için "Ya Rabbi eğer bana yöneltilen bu nida ve duyduğum ses senin meleklerinin sesi ve tarafından bir müjde ise bana bir alamet ver" dediği söylenmiştir.⁷² Ancak bu rivayet, şeytanın vahye dahil olabilir mi? sorusunu/sorununu beraberinde getirmektedir. Matüridi, (ö. 333/944) Hz. Zekeriya'nın bu müjdenin doğruluğu noktasında bir alamet istemesinin müjdenin meleklerden mi geldiği yoksa şeytanın vesvesesi mi olduğu noktasındaki bir tereddütten kaynaklanma ihtimali varsayıldığında konuya

⁶⁹ Bk. Alusi, *Ruhu'l-Meâni*, XVI, 70.

⁷⁰ İbnAtiyye, *el-Muharrerü'l-Veciz*, VI, 11.

⁷¹ Bk. Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, II, 464.

⁷² Taberi, *Câmiü'l-beyân*, III, 258. Ayrıca bk. İbnAtiyye, *el-Muharrerü'l-Veciz*, II, 213.

iki açıdan bakılabileceğini düşünmektedir. Ona göre, böyle bir tereddüt ya şeytanın ayetlere bir iftira karıştıramamasından, ya da şeytanın müjdeye yalan karıştırabilmesinden kaynaklanmaktadır. İki ihtimalde de gelen ayet ya da müjdenin kimden geldiği noktasında ek bir delile ihtiyaç olabilir. Nitekim Hz. İbrahim de kendisine gelen meleklere konuşımlarından tanıyamamış ve onlara *إنکم قوم منکرون* "Gerçekten siz tanınmayan kimselersiniz"⁷³ demiştir.⁷⁴

Hz. Zekeriya'nın kendisine bir veli istediği, bu isteğini çocuk ile kayıtlamadığı, kendisine çocuk müjdesi verildiğinde de söz konusu mani durumlardan ötürü şaşkınlık yaşadığı söylendiğinde⁷⁵ Zekeriya'nın Yahya ile müjdelendiğinde yaşadığı şaşkınlığı anlamlandırmak zor değildir. Ancak kıssanın bağlamına bakıldığında Hz. Zekeriya'nın -ister bizzat çocuk istemiş olsun, isterse bir veli- Hz. Meryem'e indirilen rızka şahit olduktan sonra hemen oracıkta dua ettiği ve Allah'ın kudretine sığınarak katından benzer bir ihsan beklediği anlaşılmaktadır. Ayetteki *من لدنک* ifadesinden de anlaşılacağı üzere Zekeriya'nın, duasında sebepleri aradan kaldırarak bizzat Allah'tan istediği görülmektedir. Bu durumda Hz. Zekeriya'ya isteğinin Hz. Meryem'e verilen rızıkta olduğu gibi değil de sebepler aracılığı ile verilmesinin onda bir şaşkınlığa sebep olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada istenilenin kendi sulbünden bir çocuk veya mukayyed olmayan bir veli olması arasında bir fark yoktur.

Meryem Suresi 9. Ayette *وقد خلقتک من قبل ولم تکن شیئا* ibaresi ile Allah, yoktan var etmeyi ve sebeplerin ıslahı ile yaratmayı kıyaslamış, yoktan yaratmaya kadir olanın -doğurganlık özelliğini kaybetse de- bir anne ve babadan yaratmaya evleviyetle kadir olduğunu beyan etmiştir.⁷⁶ Nitekim ilkinde zat ve sıfatların hiç yokken var edilmesi, ikincisinde ise sıfatların değiştirilmesi (kısırlık-doğurganlık) söz konusudur.⁷⁷ Bizce ayette yapılan bu kıyas Zekeriya'nın Yahya ile müjdelenmesinin ardından yaşadığı şaşkınlığın anlamlandırılmasında da oldukça önemli ipuçları taşımaktadır. Nitekim Hz. Zekeriya sebepler olmadan bizzat Allah katından bir veli istemekte, Allah ise onu kendisi ve kısır olan eşinden doğacak bir çocuk ile müjdelemektedir. Ayetteki bu ibareler adeta Zekeriya'nın kendisi ve eşinden doğacak Yahya ile müjdelendiği zamanki şaşkınlığa gerek olmadığını, çocuğun bu şekilde dünyaya gelmesinin kendi isteğinden daha kolay olduğunu anlatmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte Hz. Zekeriya'nın bu soruyu ulaştırılması zor olan bir şeyi elde etmiş hayretler içerisindeki kimsenin sevinçli ve coşkulu halini anımsa-

⁷³ Hicr 15/62.

⁷⁴ Maturidi, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, I, 267.

⁷⁵ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-Veciz*, VI, 11; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, XXI, 189.

⁷⁶ Ayette Yahya peygamberin yaratılışı Hz. Zekeriya'nın yaratılışına kıyas edilmekte ve Yahya'nın (a.s.) yaratılışının daha kolay olduğu belirtilmektedir. Ancak Zekeriya peygamberin de diğer insanlar gibi anne ve babanın birlikteliğinden meydana geldiği düşünülürse Zekeriya'nın (a.s.) ademen vücudunda gelmek suretiyle yaratılmasından kastın ne olduğu sorgulanabilir. Bazı âlimler bununla ilk insan Adem'e (a.s.) ve onun yaratılışına işaret edildiğini bildirmişlerdir. Onlara göre, Adem'in (a.s.) yaratılışı bütün insanlığın -yaratılışının- içerisinde yer bulduğu bir örnektir. Durum böyle olunca yoktan yaratılmayı ilk yaratılardan ve yaratmadan nasibi olan bütün insanlığa teşmil etmek sadece Adem'e (a.s.) hasretmekten daha bedi'dir. Bk. Ebüssuud Efendi, *İrşadü'l-akli's-selim*, III, 564; Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-kadir*, thk. Abdurrahman Umeyra, Darü'l-Vefa, Mansure 1997, III, 446; Alusi, *Ruhu'l-Meâni*, XVI, 70.

⁷⁷ Razi, *Mefatihü'l-gayb*, XXI, 190; Bursevi, *Ruhü'l-beyân*, V, 314.

tırcasına şükür ve tevazu içerisinde “Ya Rabbi ben ne yaptım ki bu müjdeyi hak ettim?” manasında sorduğu da düşünülebilir.⁷⁸ Nitekim gerçekleşmesini istediği bir şey ile müjdelenen kimsede müjdenin duyulduğu ilk anda mantığın sınırlarını aşacak duygusal bir sevinç hali yaşanabilir. Kişinin kendisini bu denli mutlu eden haberi tekrar duymak istemesi veya kendisine bu hususta daha çok bilgi verilmesini talep etmesi de muhtemeldir.⁷⁹ Bu ise onun İbrahim’de (as.) olduğu gibi kalbindeki itmi’namı artıracak bir istekte bulunduğu manasına gelir.⁸⁰

Bu hususta kıssalardaki mesajların muhatapların inşasını önemseyen açıklamalarıyla Zemahşeri’nin;

“Hz. Zekeriya, neden kendisi ve eşi çocuk sahibi olmaya elverişli değilken Allah’tan çocuk istedi de, duası kabul olunca bunu yadırgayıp şaşırды? diye sorulacak olursa denilir ki: aslında bu sorunun sorulma amacı Hz. Zekeriya’ya verilen cevapta saklıdır. Bu cevapla müminlerin imanının pekişmesi ve hak yoldan alıkoyanların elinin boşa çıkması kast olunmuştur. Aksi takdirde Zekeriya peygamberin duasından önce ve sonraki inancı noktasında bir değişiklikten bahsedilemez.”⁸¹

ifadelerinin Hz. Zekeriya’nın müjde karşısındaki şaşkınlığını anlamlandırılmaya çok yönlü bir bakış açısı kazandırdığını da belirtmek gerekir.

Hz. Zekeriya’nın müjdenin gerçekleşeceğine dair bir işaret-alamet istemesi üzerine kendisine üç gün-üç gece⁸² konuşmaması/konuşamaması bir delil olarak bildirilmiştir. Ayette bahsedilen alamet (ان لا تكلم الناس) onun Meryem kıssasında olduğu gibi o zamanki şariat gereğince susma orucu,⁸³ yani konuşmaması mıdır, yoksa konuşamaması mıdır, denilebilir. Müfessirlerin hemen hemen hepsinin, bunun konuşamama olduğunu düşünmekle birlikte bu süre içerisinde Zekeriya’nın konuşamama sebebi ile ilgili farklı görüşler ortaya koydukları anlaşılmaktadır.

Cübeyr b. Nüfeyr, Zekeriya’nın dilinin konuşmasını engelleyecek şekilde şiştiğini, Rabi’ gibi bazı kimseler de ceza kabilinden dilinin kendisinden alındığını aktarıırken,⁸⁴ İbn Abbas, Mücahid, Süddî, Katâde, İkrime ve Dahhak Hz. Zekeriya’nın üç gece boyunca konuşmasına engel olacak bir hastalık ve kekemelik olmamasına rağmen⁸⁵ dilinin tutularak konuşmadığını söylemektedirler. Abdurrahman b. Zeyd, Hz. Zekeriya’nın insanlarla konuşamamasına rağmen Tevrat okuyup Allah’ı tesbih ettiğini söylemektedir.⁸⁶ Bazıları ise -müjdenin doğruluğuna delil olan bu

⁷⁸ Bk. Nehhas, Ebu Cafer, *Meâni’l-Kur’an*, thk. Muhammed Ali es-Sabuni, Merkez-ü İhyai’t-Türâsi’l-İslami, Mekke 1989, I, 395; Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an*, V, 120; Ebu Hayyan, *el-Bahru’l-Muhit*, II, 469.

⁷⁹ Razi, *Mefatihü’l-gayb*, XXI, 189; Bikai, *Nazmü’d-dürer*, XII, 174.

⁸⁰ Bk. Alusi, *Ruhu’l-Meâni*, XVI, 70.

⁸¹ Zemahşeri, *Keşşaf*, IV, 8.

⁸² Âli İmran suresinde üç gün, Meryem suresinde üç gece şeklinde geçen bu sürecin birlikte değerlendirilip üç gün-üç gece şeklinde anlaşılması isabetli görülmektedir.

⁸³ Bk. Meryem 19/26.

⁸⁴ Bk. İbn Atiyye, *el-Muharrerü’l-Veciz*, II, 214. Ebu Hayyan, *el-Bahru’l-Muhit*, II, 471.

⁸⁵ Ayette geçen سويًا kelimesinin dilinin sağlam olduğu halde konuşmadığını ifade ettiği söylenmiştir.

Aynı kelime ile ilgili İbn Abbas’tan gelen başka bir rivayette ise bu kelimenin gece ile ilintili olup peş peşe manasına geldiği aktarılmıştır. Bk. Maverdi, *en-Nüket ve’l-uyun*, III, 358; İbn Kesir, *Tefsirü’l-Kur’âni’l-Azim*, III, 333.

⁸⁶ Bk. Taberi, *Câmiü’l-beyân*, VIII, 313; Maverdi, *en-Nüket ve’l-uyun*, III, 358; İbn Kesir, *Tefsirü’l-Kur’âni’l-Azim*, III, 333; Suyuti, *ed-Dürrü’l-mensur*, IV, 469.

ayetin doğada veya başka bir kişide meydana gelecek harikulâde bir olaydan değil de Hz. Zekeriya'nın kendisinden verilmiş olmasını açıklarken- onun meleklerin sesinden müjdeyi işitmesine rağmen bir alamet istemesi sebebi ile cezalandırıldığını söylemişlerdir.⁸⁷

Hz. Zekeriya'nın Tevrat okuyup zikir yapabilmesine rağmen insanlarla konuşamadığı görüşü -bunun kendisine bir delil olarak verildiği düşünülürse- daha dikkate değerdir. Çünkü konuşabilmekle birlikte konuşmamanın mucizevi yönü olduğunu söylemek zordur. Bir hastalıktan dolayı konuşamama için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Hz. Zekeriya'nın bunu bir delil/mucize olarak algılaması ancak Tevrat okuyup Allah'ı zikredebilmesine rağmen insanlarla konuşmaya gelince bunu yapamaması ile açıklanabilir.⁸⁸

Zekeriya-Yahya kıssasının geçtiği pasajlarda değinilen son konu ise, Zekeriya'ya konuşamama alametinin verildiği üç gün-üç gece boyunca onun kavmi ile olan diyalogunun keyfiyetidir. Âli İmran suresinde onun bu süre boyunca kavmiyle "remz" yolu ile konuştuğu bildirilmiştir. "Remz" dudaklar, kaşlar, gözler, el veya başla işaret etmek suretiyle gerçekleşebilir.⁸⁹ Meryem Suresinde ise bu süreçte onun mihraptan çıkıp kavmine sabah-akşam Allah'ı tesbih etmelerini vahiy yoluyla bildirdiği söylenmiştir. İnsandan insana gerçekleşen bir iletişim olarak vahyin manaları da "remz" ile aynıdır. Yani Hz. Zekeriya kavmi ile işaret ve ima yolu ile konuşmuştur. Bazı rivayetlere göre ise yere, toprağa ve bir kâğıda yazmak suretiyle onlara sabah akşam tesbih etmelerini söylemiştir.⁹⁰ Hz. Zekeriya'nın onlara sabah akşam tesbih etmelerini vahiy yoluyla bildirmesinin sebebi, şeriatlarında olduğu üzere Zekeriya'nın konuşmama orucu tuttuğunu zannedip ona uymalarını engellemek için olabilir.⁹¹

Sonuç

Allah ile kul arasında özel bir iletişim anı olan duaya dair önemli mesajlar içeren Zekeriya-Yahya kıssası Kur'an'da üç surede geçmektedir. Oldukça canlı bir dil ile anlatılan bu kıssa Kur'an kıssalarının anlatım özelliklerine uygun olarak üç surede farklı uzunluklarda ve farklı ifadelerle yer almaktadır.

Bu çalışmada Zekeriya-Yahya kıssası, kıssaya hâkim olan ana temalar etrafında ele alınmıştır. Kıssada anlaşılması noktasında birtakım problemler (işkâl) yaşanan ve manası kapalı olan ayetler üzerinde özellikle durulmuştur. Kıssada işlenen ve mesaj içeren ana temalardaki vurgular ön plana çıkarılarak mevzu bahis anlaşılması zor olan ayetlerin tefsirine bu zaviyeden bakmaya özen gösterilmiştir. Böylece kıssalardaki edebî üslup ve öğretilerle filolojik-gramatik tahlilleri buluşturulması hedeflenmiştir.

⁸⁷ Taberi, *Câmiü'l-beyân*, III, 258-259; İbn Zemenin, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, thk. Ebu Abdullah Huseyn b. Akkaşe, Muhammed Mustafa el-Kenz, el-Faruk el-Hadise li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Kahire 2002, I, 288; Kurtubi, *el-Câmi li Ahkami'l-Kur'an*, V, 122; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, II, 471.

⁸⁸ Razi, *Mefatihü'l-gayb*, XXI, 191.

⁸⁹ Taberi, *Câmiü'l-beyân*, III, 258-259; Zeccac, *Meâni'l-Kur'an*, I, 409; Nehhas, *Meâni'l-Kur'an*, I, 396-397.

⁹⁰ Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, VIII, 313-314; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, VI, 167.

⁹¹ Bk. İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XVI, 74.

Bu bağlamda Hz. Zekeriya'nın Meryem'e Allah katından gelen rızıkı görüp kaynağını sorgulaması ile Allah'tan bir çocuk istemesi arasındaki bağlantı, duasının kabul edilmesi sonrasında yaşadığı şaşkınlık, bu şaşkınlık ve duada geçen kelimeler ekseninde duada istenilen şeyin mahiyeti, Yahya'nın sıfatları çerçevesinde duanın kabulü ve Hz. Zekeriya'nın müjdeye bir alamet istemesi gibi anlaşılması noktasında kapalılık ve ihtilaf olan konuların anlaşılmasına katkı sunmak amaçlanmıştır.

Bununla birlikte, bu çalışmanın Zekeriya-Yahya kıssası ile sınırlandırıldığı ve çalışmada ele alınan meselelere sadece bu kıssa çerçevesinde cevaplar arandığı unutulmamalı; Zekeriya-Yahya kıssasının Kur'an kıssaları ile olan ilişkisi, Kur'an kıssalarındaki edebî üsluba dair özelliklerin bu kıssada nasıl yer bulduğu, kıssaya dair tarihi bilgiler ile Kur'an'daki ilgili pasajlar arasındaki mutabakat gibi birçok konunun daha kapsamlı çalışmalarla açığa çıkarılacağı belirtilmelidir. Yine kıssada geçen nida, dua, müjde, meleklerin müjdelemesi, müjdeye şaşırma, müjdenin doğruluğuna delil olarak 3 gün-3 gece konuşmamanın verilmesi ve vahiy gibi konuların diğer Kur'an kıssaları ile birlikte değerlendirilmesinin, bizim de bu çalışmada ele aldığımız birçok meselenin halinde önemli olacağı ifade edilmelidir.

Kaynakça

- Alusi, Ebü'l-Fazl Şihabüddin, *Ruhu'l-Meâni fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'ül-Mesâni*, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ty.
- Begavi, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Mealimü't-tenzil*, thk. Hâlid Abdurrahman Ak, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1992.
- Bikai, Ebü'l-Hasan Burhaneddin, *Nazmü'd-dürer fi tenasübi'l-ay ve's-süver*, Darü'l-Kütübi'l-İslami, Kahire ty.
- Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiü's-sahih*, Dârü't-tibâati'l-âmire, İstanbul 1315.
- Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruhül-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1915.
- Dani, EbûAmr Osman b. Saîd, *et-Teysirfi'l-kıraati's-seb'a*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- Dimiyati, Ahmed b. Muhammed el-Benna, *İthafu fuzalâi'l-beşer bi'l-kıraati'l-erbaate aşer*, thk. Abdürrahim et-Tarhuni, Darü'l-Hadis, Kahire 2009.
- Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhit*, drs. ve thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvid, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Ebüsuud Efendi, *İrşadül-akli's-selim ila mezaya'l-Kur'ani'l-Kerim*, thk. Abdülkadir Ahmed Ata, Mektebetü'r-Riyadü'l-Hadise, Riyad ty.
- Ferra, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyad, *Meani'l-Kur'an*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1983.
- Gökkır, Bilal, *Meryem Suresi Tefsiri Metin ve Yorum İncelemesi*, Fecr Yay. Ankara 2009.
- Hazin, Alaüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadi, *Lübabü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010.
- İbn Aşur, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't-tenvir*, Daru't-Tunusiyye, Tunus 1984.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak, *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensari vd. Matbuatü'Vizaratü'l-Evkaf ve's-Şüünü'd-Diniyye, Katar 2007.
- İbn Cevzi, Ebu'l-Ferac, *Zâdü'l-mesir fi İlmî't-Tefsir*, el-Mektebü'l-İslami, Beyrut 1983.
- İbn Cezeri, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed, *en-Neşrifi'l-kıraati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed Dabba', Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, Dâru Sâdir, Beyrut 2004.
- İbn Zemenin, Ebu Abdullah Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, thk. Ebu Abdullah Huseyn b. Akkaşe, Muhammed Mustafa el-Kenz, el-Faruk el-Hadise li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Kahire 2002.
- Kadi, Abdülfettah Abdülganî, *el-Büdü'rü'z-zâhirefi'l-kurâti'l-aşri'l-mütevâtire*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1981.
- Kasîmi, Muhammed Cemaleddin, *Mehasinü't-te'vil*, tahrir ve talik Muhammed Fuad Abdülbaki, yy. 1957.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkami'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006.
- Maturidi, Ebu Mansur, *Te'vilâtü'Ehli's-Sünne*, thk. Fatıma Yusuf, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2004.

- Maverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket ve'l-uyun*, racaahu es-Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdürrahim, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi, *Sahih-i Müslim*, Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation; Cem'iyyetü'l-Meknezi'l-İslâmî, 2000.
- Nehhas, Ebu Cafer, *Meâni'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ali es-Sabuni, Merkez-ü İhyai't-Türâsi'l-İslami, Mekke 1989.
- Razi, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-gayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Sebtü'l-Hiyat, Ebu Muhammed Abdullah b. Ali, *el-Mübhiçî'l-Kıraati's-Semân*, drs.ve thk. Abdülaziz Ahmed İsmail, yy, Suud 1985.
- Suyutî, Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *ed-Dürrü'l-mensürfi't-tefsir bi'l-me'sur*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-kadir*, thk. Abdurrahman Umeyra, Mansure, Darü'l-Vefa, 1997.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir, *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- Tantavi, Muhammed Seyyid, *et-Tefsiru'l-vasitli'l-Kur'ani'l-Kerim*, Darü's-Seaate, Kahire ty.
- Zeccac, Ebu İshak, *Meâni'l-Kur'an ve i'rabühü*, thk. Abdülcélil Abduh Şelebî, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988.
- Zemaşşeri, Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an hakâiki gavâmidit-tenzil ve uyuni'l-ekâvil*, thk.ve tlk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvid, Mektebetü'l-Abikân, Riyad 1998.